

Uuden alku vai vanhan toisto?

Mitä Suomen ensimmäisten aluevaalien äänestäminen osoitti

THEODORA HELIMÄKI

Tammikuussa 2022 järjestetyt aluevaalit olivat Suomen historian ensimmäiset aluevaltuuston vaalit. Aluevaalit seurasivat eduskunnan hyväksymää päätöstä sosiaali-, terveys- ja pelastustoimien lain muutoksesta (EV 111/2021), joka vahvistettiin presidentti Sauli Niinistön toimesta 29.6.2021 (Sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimien uudistus 2022). Sote-uudistuksesta oli puhuttu jo pitkään, mutta sitä ei ollut tähän asti saatu tehtyä erinäisistä syistä. Korona-pandemia kiihdytti keskustelua aiheesta, joten päätökset, jotka olivat muutenkin olleet pohdinnassa pitkään, vaikuttivat vielä ajankohtaisemmilta. Näiden päätösten kautta Suomeen luotiin uusi hallintoporras eli aluevaltuusto, uudet hyvinvointialueet sekä uudet vastuut – sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestäminen. Samalla luotiin kansalaisille uusi demokraattinen vaikutusmahdollisuus.

Mutta kuinka aluevaaleissa tosiasiaa kävi? Olivatko ne askel osallistavampaa ja demokraattisempaa hallintoa kohti, vai sekoittivatko ne jo ennestään hämmentyneen kansalaisen ajatuksia ja päätöksentekomahdollisuuksia? Näihin kysymyksiin on vielä aikaista vastata, sillä emme ole saaneet tutkimuksia tehtyä ja analysoitua, sillä kattavaa äänestäjäaineistoa ei vielä ole saatavilla. Aika ja aluevaltuustojen päätökset syventävät ymmärrystämme ensimmäisistä aluevaaleista sekä osoittavat, miltä tulevaisuuden aluevaalit näyttävät. Se mitä pystymme näillä tiedoin tekemään, on katsoa mitä vaalitulokset vihjaavat osallistumisesta ja verrata niitä muihin suomalaisiin tai vastaaviin muiden maiden vaaleihin.

Historialliset aluevaalit nousivat keskustelun kohteeksi etenkin matalan äänestysprosenttinsa takia. Vaaleissa äänesti vain 47,5 prosenttia äänioikeutetuista. Matala äänestysprosentti herätti keskustelua demokratian toimivuudesta sekä tavoista nostaa äänestysaktiivisuutta. Vaikka matala äänestysprosentti on herättänyt huolta ja sitä on puitu julkisessa keskustelussa, se ei ole täysin yllättävä ottaen huomioon yleiset äänestystrendit Suomessa sekä kansainväliset tutkimukset äänestysaktiivisuudesta. Suomessa valtakunnalliset vaalit, kuten eduskunta- ja presidenttivaalit, herättävät eniten kiinnostusta kansalaisissa, kun taas europarlamenttivaalit kiinnostavat vähiten. Kuntavaalit, samaan tapaan kuin nyt myös aluevaalit, jäävät näiden välille kiinnostavuudessaan.

On tärkeää huomata, että eri vaalien kohdalla on havaittavissa erilaisia trendejä. Esimerkiksi presidenttivaalien ja kuntavaalien äänestysaktiivisuus on laskenut, mutta eduskuntavaaleissa se on noussut (Tilastokeskus). Näin ollen aluevaalien matalan äänestysaktiivisuuden pohjalta ei kannata tehdä päätelmiä kansalaisten yleisestä äänestysinnostuksesta. Samalla ei pitäisi myöskään tehdä päätöksiä politiikan uusista tuulista pelkästään aluevaalien tulosten pohjalta. Kansalaiskiinnostuksen lisäksi tulisi huomioida muutama muu seikka. Vaalit järjestettiin erittäin nopealla aikataululla – aikaa sote-uudistuksen vahvistamisesta aluevaalien järjestämiseen oli vain puoli vuotta. Puolueilla ja ehdokkailla oli siis erittäin vähän aikaa luoda omat vaalikampanjansa.

Julkisuudessa ei keritty käymään kattavaa keskustelua uudenlaisesta päätösportaasta, ja äänestäjälle jäi niukasti aikaa tutustua muutoksiin ja valita oma ehdokkaansa. On myös huomioitava, että nämä olivat toiset koronan alla järjestettävät vaalit. Koronan luoma pelko saattoi vaikuttaa negatiivisesti äänestysaktiivisuuteen.

SUOMALAISEN ÄÄNESTÄMISEN ERITYISPIIRTEITÄ

Suomessa järjestetään aluevaaliuudistuksen myötä viidet eri tason vaalit – presidentin-, eduskunta-, kunnallis-, alue- ja europarlamenttivaalit. Presidentin- ja europarlamenttivaalit eroavat muista vaaleista siinä, että niissä äänestetään yhdessä, koko maan kattavassa vaalipiirissä ehdolla olevia henkilöitä. Muissa vaaleissa taas äänestetään vaalipiirikohtaisesti omassa vaalipiirissä ehdolla olevia ehdokkaita. Vaikka kaikissa vaaleissa ääntenlaskutapa on sama (d’Hondtin menetelmä), lasketaan kunnallis- ja eduskuntavaaleissa äänet myös vaalipiirikohtaisesti ja jokaisesta vaalipiiristä valitaan omat edustajat paikallisten preferenssien mukaan. Lisäksi kunta- ja nyt myös aluepiirit ovat omanlaiset, sillä niihin eivät vaikuta valtakunnalliset äänestystrendit, vaan ehdokkaat valitaan ainoastaan paikallisella tasolla. Näin ollen on aiheellisinta verrata aluevaaleja kunnallis- ja eduskuntavaaleihin, sillä näissä paikallisella politiikalla ja äänestämällä on huomattavasti suurempi merkitys, ei pelkästään puolueiden välisellä, mutta myös puolueen sisäisellä tasolla (Put ym. 2020).

Tilastoja suomalaisten eduskuntavaalien äänestysaktiivisuudesta on olemassa jo vuodesta 1908 alkaen, mikä auttaa suuresti myös äänestysaktiivisuuden trendien seurannassa. Eduskuntavaalitutkimus on vilkastunut vuodesta 2003 alkaen Vaalitutkimuskonsortion toimesta. Vaalitutkimuskonsortio (<https://www.vaalitutkimus.fi/>) on avoin tutkijaverkosto, joka suunnittelee ja kerää eduskuntavaalitutkimusaineistoa. Suuremmasta yhtenäistetyistä aineistonkeruusta on ollut apua etenkin pyrkimyksissä ymmärtää paremmin suomalaisen äänestäjän valintoja ja käyttäytymistä (ks. esim. Borg ym. 2020; Grönlund ja Wass 2016). Eduskuntavaaleja on ollut aiheellista tutkia syvällisemmin, sillä ne ovat valtakunnallisella tasolla suoritettavia, ja valitut edustajat tulevat toimimaan samassa eduskunnassa, jossa he keskustelevat koko valtion lainsäädäntöä koskevista kysymyksistä. Vaikka päätöksenteko tapahtuu eri tasolla, etenkin intressi- ja alueellisen edustuksellisuuden myötä sekä yllä mainitun alueellisen politiikan nojalla voimme väittää, että samankaltaiset mekanismit, jotka ohjaavat äänestäjiä heidän päätöksissään eduskuntavaalien tasolla, ohjaavat osin heidän päätöksiään kunta- ja nyt myös aluevaaleissa.

Kuntavaaleista ei Suomessa ole tehty yhtä kattavaa tutkimusta (ks. kuitenkin esim. Borg 2018), sillä kontekstuaaliset erot eri kuntien tai alueiden välillä saattavat poiketa suuresti toisistaan. Äänestäjäkunnan sosiodemografiset piirteet ja paikallisesti relevantit ajankohtaiset kysymykset, joista päätöksiä tullaan tällä tasolla tekemään, saattavat vaihdella erittäin suuresti Helsingistä Utsjoelle, joten yhtenäistävän tutkimuksen ja yleisten johtopäätösten tekeminen on lähes mahdotonta. Etenkin tämä päätöksenteon laajuuden ja seurausten paikallisuus versus valtakunnallisuus erottaa nämä vaalit eduskuntavaaleista. Äänestäjä myös valitsee ehdokkaansa eri odotuksin, vaalipiirikohtaisten tarpeiden nojalla. Kontekstitekijöiden erilaisuus koskee myös aluevaaleja.

Suomalaisten äänestysaktiivisuus on ollut kautta aikojen heikohkoa verrattuna muihin Pohjoismaihin, etenkin kuntavaalien osalta (Borg ja Kestilä-Kekkonen 2017). Vaikka suomalaisten tyytyväisyys demokratiaan on verrattain korkeaa (Grönlund ja Setälä 2007), on äänestysaktiivisuus, etenkin eduskuntavaaleissa, jotka ovat yleisesti mielletty yhdeksi äänestäjälle kiinnostavimmista vaaleista (näissä äänestää noin 70 prosenttia väestöstä), ollut matalampaa kuin 80-luvulla (Isotalo ym. 2019; Wass ja Wilhelmsson 2009). Tälle trendille löytyy useita eri selittäjiä, kuten sosiaalinen eriarvoistuminen (Lahtinen 2019), uudet osallistumistapojen muodot (Bäck ja Christensen 2020) sekä vähäiset erot poliittisten vaihtoehtojen välillä (Isotalo ym. 2020). Vaikka äänestysaktiivisuus on laksussa, on silti huomattava, että valtaosa suomalaisista äänestää vaaleissa (verrattaen esimerkiksi itäeurooppalaisiin maihin, joissa vaaleissa kuin vaaleissa äänestysprosentti jää reilusti alle 50 %).

Suomalainen äänestäjäkunta on erittäin moniulotteinen. Vaalijärjestelmämme on suhteellisen vaativa, sillä meillä on monipuoluejärjestelmä, jossa emme pelkästään joudu valitsemaan monen eri puolueen välillä, vaan valitsemme myös ehdokkaan puolueen sisällä kymmenistä eri vaihtoehtoista. Tällainen asetelma on informaation ja valinnan kannalta huomattavasti haastavampi kuin esimerkiksi yhden puolueen valitseminen kahdesta tai kolmesta vaihtoehdosta (kuten esimerkiksi USA:ssa). Tästä huolimatta 73 prosenttia äänestäjistä koki äänestysvalinnan helpoksi vuoden 2019 eduskuntavaaleissa (Järvi ym. 2021). Tämä havainto on linjassa muiden tutkimustulosten kanssa, joissa todetaan, että suomalaiset äänestäjät ovat kiinnostuneita politiikasta (Isotalo ym. 2019; Rapeli ja Leino 2013) ja seuraavat poliittista keskustelua erilaisista lähteistä etenkin vaalien aikana (Isotalo ym. 2019; Strandberg ja Borg 2020). Lisäksi on mielenkiintoista suhteuttaa äänestämisen helppoutta siihen, että suurin osa äänestäjistä kokee äänestämisen kansallisvelvollisuutena (Borg 2018). Tämä velvollisuuden tunne viittaa siihen, että moni kokee tärkeäksi äänestämisen ja todennäköisesti myös seuraa politiikkaa. Voisi kuitenkin kuvitella, että etenkin informoitu äänestäjä kokisi vaikeuksia valita itsellensä sopivin ehdokas, mutta näin ei ole. Vaikka ehdokkaita on paljon, äänestämistä helpottaa muun muassa se, että suuri osa äänestäjistä tuntee ehdokkaansa henkilökohtaisesti tai perheen ja ystävien kautta (Järvi ym. 2021). Suurin osa suomalaisista luottaa erilaisiin valtiollisiin toimijoihin (Isotalo ym. 2019; Grönlund ja Setälä 2007), mikä helpottaa äänestämistä. Mikäli suurempia epäilyksiä ja epävakautta ei esiinny instituutioissa, äänestäjän on helpompi luottaa äänestysvalintoihinsa, eikä etsi itselleen uutta ehdokasta. Lisäksi eurooppalaisiin äänestäjiin verrattuna, suomalainen äänestäjä on keskivertotasolla kiinnittynyt politiikkaan – hänellä on kohtalaiset resurssit seurata ja ymmärtää politiikkaa (Rapeli ja Koskimaa 2020). Kansalaisryhmien välillä on kansalaispätevyiden ja luottamuksen osalta suuriakin eroja (Bäck ja Kestilä-Kekkonen 2019), joka saattaa selittää äänestysaktiivisuuden laksua.

KUNTA- JA ALUEVAALIT KANSAINVÄLISESSÄ VERTAILUSSA

Jotta voimme paremmin ymmärtää maamme uusia aluevaaleja, niitä tulee verrata vastaaviin vaaleihin muissa maissa. Vaikka maiden välillä on usein eroja hallintoportaiden määrän ja tehtävien välillä, voidaan silti huomata joitain yhtäläisyyksiä. Useissa eurooppalaisissa tutkimuksissa on todettu, että äänestäjät pitävät valtakunnallisia vaaleja kiinnostavimpina ainakin

osallistumisen kannalta, kun taas kunta- tai alueelliset vaalit sekä europarlamenttivaalit jäävät vähemmälle huomiolle (Bhatti ym. 2019; Blais 2000; Reif ja Schmitt 1980). Kansallisten vaalien nähdään herättävän enemmän kiinnostusta, sillä niillä on suurempi merkitys äänestäjille esimerkiksi lainsäädännöllisestä näkökulmasta (Reif ja Schmitt 1980). Näin ollen Suomi ei lainkaan ole yksin vaalien välisten äänestysaktiivisuusprosenttierojen kanssa, vaan voidaan sanoa, että kyseessä on koko Euroopan laajuinen äänestystrendi.

Tämä trendi on jokseenkin paradoksaalinen kansalaisten vaikuttamismahdollisuuden kannalta. D. C. Muellerin (2003) mukaan äänestysinnostuksen vaikuttaa kokemus siitä, että omalla äänellä on merkitystä. Matemaattisesti katsottuna pienemmällä paikkakunnilla ja pienempien alueiden vaaleissa yhdellä äänellä on suurempi merkitys kuin kansallisissa vaaleissa (Mueller 2003). Oletus on siis, että äänestäjä saa todennäköisimmin oman äänensä kuuluviin ja oman ehdokkaansa valittua äänestäessään kunta- ja aluetason vaaleissa. Kansallistasoisissa vaaleissa ääni hukkuu helpommin suuriin massoihin. Silti kansalliset vaalit nähdään vaikuttavampina ja kiinnostus niitä kohtaan on äänestäjien keskuudessa suurempi. Todennäköisyyksien ja matemaattisten laskelmien valossa kuitenkin vaikuttaa siltä, että nimenomaan kunnalliset ja alueelliset vaalit ovat ne, joissa ehdottomasti kannattaisi rientää vaaliurnille ja saada oma äänensä kuuluviin.

On myös huomioitava, kuinka erilaisia eri kunnat ja alueet ovat yhden valtion sisällä sekä kooltaan että rakenteeltaan (mm. väestön ja elinkeinon suhteen). Nämä seikat vaikuttavat luonnollisesti myös äänestysaktiivisuuteen ja -valintoihin eri äänestysyksiköissä. Aiemmassa eurooppalaisessa tutkimuksessa on havaittu, että aluevaaleissa äänestysaktiivisuus on vahvasti sidottu päätösvalan tärkeyteen ja paikalliseen identiteettiin (Henderson ja McEwen 2015). Äänestysaktiivisuuserot eri alueiden välillä Suomessa eivät siis lainkaan ole yllättäviä, vaan niille löytyy looginen selitys. Mikäli paikallinen identiteetti (joka voi olla sidonnainen esimerkiksi kieleen, kulttuuriin tai ammattiluokkiin) on vahva, voidaan tiettyjen perinteiden tai tapojen vaaliminen nähdä tärkeänä ja täten äänestää aktiivisemmin homogeenisilla alueilla. Heterogeenisillä alueilla taas on harvemmin havaittavissa yhtä tärkeää asiakysymystä, jonka taakse äänestäjät asettuisivat. Lisäksi, mikäli tietty asiakysymys on erittäin tärkeä tietylle alueelle, äänestäjät saadaan helpommin aktivoitua tärkeän päätöksen aikana. Ensimmäisissä aluevaaleissa äänestettiin sosiaali-, terveys- ja pelastustoiminnan valtuustoista, joten aihe nähtiin kiinnostavimpana alueilla, joissa näistä palveluista on pulaa, tai pienemmällä paikkakunnilla (Kuntaliitto 2022b), joissa nähtiin tärkeäksi valita aluevaltuustoon henkilö, joka edustaisi oman paikkakunnan intressejä.

Vastaavasti erilaiset alueelliset dynamiikat selittävät eroavaisuuksia äänestysaktiivisuudessa eri alueiden välillä (Henderson ja McEwen 2015). Näin ollen ei ole poikkeuksellista, että aluevaaleissa matalin äänestysprosentti oli Vantaa–Kerava-alueella ja korkein Pohjanmaan alueilla. Näillä alueilla on hyvin erilaiset tarpeet, etenkin kun kyse on palveluista, joita toivoo saavansa mahdollisimman läheltä ja nopeasti. Maantieteellisesti Vantaa–Kerava on pienin hyvinvointialue, jossa palvelut eivät ole satojen kilometrien päässä, kun taas Pohjanmaan hyvinvointialue on huomattavasti laajempi alue (vaikka ei maantieteellisesti suurin), jossa on muun muassa erilaisia kielellisiä palvelutarpeita ja suuria eroja eri kuntien koon välillä.

KUKA ÄÄNESTÄÄ VAALEISTA TOISIIN

Tiedetään, että on kansalaisia, jotka äänestävät tunnollisesti vaaleista toisiin. Mikä on näille äänestäjille ominaista? Voivatko nämä ominaisuudet selittää myös nyt käytyjen vaalien tuloksia?

Yksi yleisimmistä tekijöistä, joka yhdistää kaikissa vaaleissa äänestäviä, on sosioekonominen status. Kansainvälisessä tutkimuksessa on huomattu, että etenkin alueellisen tason vaaleissa sosioekonomisella statuksella on vahva merkitys (Cancela ja Geys 2016). Suomalaisessa tutkimuksessa on selvitetty, että korkeasti koulutetut äänestävät selkeästi eniten myös kunnallistasolla (Borg 2018). Koulutus ei kuitenkaan yksin selitä sosioekonomisia eroja. Samassa tutkimuksessa todettiin, että iäkkäämmät äänestäjät äänestävät aktiivisemmin, muun muassa kansallisvelvollisuudentunteensa pohjalta (Borg 2018). Näin ollen voidaan todeta, että iäkkäämmät ja korkeammin koulutetut äänestävät lähes jokaisissa järjestettävissä vaaleissa. Tässä huomiomme kiinnittyy etenkin paikallistasoisiin vaaleihin (kunta- ja aluevaalit), vaikka samanlaisia trendejä on havaittavissa myös valtakunnan tasoisissa vaaleissa. Kuten aiemmin todettu, on kuitenkin mielekkäämpää verrata samantasoisia vaaleja toisiinsa, etenkin kansainvälisellä tasolla.

Tämä havainto näkyy myös aluevaaleissa kun tarkastelemme alueellisia eroja äänestysaktiivisuudessa. Alueilla, joissa väestö on ikääntynyt, äänestettiin aktiivisemmin. Myös alueilla, joissa asuu suhteellisen paljon korkeakoulutettuja, äänestettiin vilkkaasti. Vaikka tarkkaa tietoa aluevaalien äänestysvalinnoista ei vielä ole, voimme huomata, että nämä tulokset viittaavat samanlaisiin sosioekonomiseen statukseen liittyviin äänestysmekanismeihin kuin muissa suomalaisissa vaaleissa.

Ikä ja sosioekonominen status eivät tietenkään ole ainoita selittäviä tekijöitä sille, ketkä ovat niin sanottuja tapaaäänestäjiä. Aiempi tutkimus on osoittanut, että yleisiin äänestysmotivaatiota vahvistaviin tekijöihin kuuluvat puolueuskollisuus ja kiinnostus politiikkaa kohtaan (Blais ja Daoust 2020). Emme voi missään nimessä sivuttaa puolueuskollisuutta, jonka on todettu suomalaisessakin tutkimuksessa olevan suhteellisen tärkeä selittävä tekijä äänestyskäyttäytymiselle. Esimerkiksi viimeisimmässä eduskuntavaalitutkimuksessa havaittiin, että vanhemmat äänestäjät ovat uskollisia kolmelle perinteisesti suurimmalle puolueelle – keskustalle, kokoomukselle ja sosiaalidemokraattiselle puolueelle (Suuronen ym. 2020). Lisäksi on huomattu, että kunnallistasolla vanhimmat ikäluokat äänestävät todennäköisimmin samaa puoluetta vaaleista toisiin (Borg 2018).

Kunnallisella tasolla on todettu, että sosiaalidemokraattinen puolue, keskusta ja kokoomus ovat olleet suosituimpia puolueita jo vuodesta 1972 (Borg 2018). Tämä on erittäin merkittävä asia huomioida myös aluevaalien tulosten kannalta. Näillä puolueilla on ollut vahva kuntasidonnainen kannatus, joka perustuu enimmäkseen väestön ammatillisiin eroavaisuuksiin ja äänestysperinteisiin. Tätä voidaan esimerkiksi verrata uudempiin puolueisiin, jotka ovat valtakunnallisesti kasvattaneet suosiotaan, mutta joilla ei ole vakaata kannatusta osoittavia kuntia. Mikäli siis katsomme alueiden identiteettejä ja intressejä, ei ole lainkaan yllättävää, että juuri nämä kolme puoluetta nousivat myös aluevaaleissa kärkipuolueiksi.

Seikat, jotka selittävät aluevaalien tulosta parhaiten, ovat näin ollen äänestäjien uskollisuus puolueille sekä tapaaäänestäminen. Nämä asiat korostuvat suuresti silloin kun äänestysaktiivisuus

on matala ja liikkuvia tai uusia äänestäjiä ei saada vaaliurnille. Tuloslaskennoissa todettiin, että nuoret äänestäjät jättivät äänestämättä. Tämä havainto antaisi ymmärtää, että kokeneemmat ja puoluekannaltaan vakiintuneemmat äänestäjät saivat oman äänensä paremmin kuuluviin uusissa aluevaaleissa.

On myös todettu, että politiikasta kiinnostuneet kansalaiset äänestävät todennäköisimmin jokaisissa käydyissä vaaleissa (Bhatti ym. 2019). Kuten aiemmin mainittu, tiedämme että suomalaisen äänestäjä on kiinnostunut politiikasta. Näin ollen voimme todeta, että etenkin vahvan puoluekannan omaavat äänestäjät, joiden kiinnostus politiikkaa kohtaan on suuri, tulevat todennäköisimmin äänestämään omaa puoluettaan vaaleissa kuin vaaleissa. Tällaisessa äänestämässä ei välttämättä ole kysymys niinkään erilaisista asiakysymyksistä ja niiden tärkeydestä tai jonkinlaisesta kannanotosta (jotka useammin ajavat liikkuvan äänestäjän päätöksiä), vaan pikemminkin päätös äänestämisestä pohjautuu puolueuskollisuudelle, joka on rakentunut vaakaaksi ajan saatossa ja täten muuntanut äänestyspäätöksen kognitiivisesti helpommaksi valinnaksi. Toisin sanoen ajatellaan, että tilanteessa kuin tilanteessa oma puolueeni hoitaa homman. Mutta miten kävi äänestäjien, jotka pikemminkin valitsevat puolueensa ja ehdokkaansa asiakysymykset edellä?

VÄHÄISEN TIEDON VAALIT

Etenkin uusien vaalien yhteydessä keskiöön nousee äänestäjien tiedon taso. Tässä tiedon tasolla ei tarkoiteta äänestäjän yleistä tietämystä politiikasta vaan pikemminkin vaaleja ja ehdokkaita koskevan tiedon olemassaolosta. Lau ja Redlawsk (2001) esimerkiksi nostavat tutkimuksessaan esiin, että helposti saatava tieto on se, johon äänestäjä yleensä turvaa muodostaessaan äänestyspäätöksensä.

Downsin (1957) mukaan rationaalinen äänestäjä vertaa poliittisten toimijoiden kannanottoja ja aiempia suorituksia sekä arvioi puolueen tai ehdokkaan mahdollisuuksia hoitaa työnsä. Aluevaaleissa äänestäjä ei voinut turvautua aiempaan aluevaltuustotietoon. Kun yksityiskohtaista tietoa aiheellisista asiakysymyksistä ei ole paljon tarjolla, äänestäjät turvautuvat usein puoluekantaan valintaperusteena (Schaffner ja Strebb 2002). Nämä tekijät avaavat lisää sitä, miksi äänestysprosentti aluevaaleissa oli matala sekä miksi kolme perinteisesti suurta puoluetta nousi kärkeen. Äänestäjät, joilla ei ollut vahvaa puoluekanta, eivät todennäköisesti pystyneet tekemään päätöstänsä tiedon turvin, joten moni heistä jätti äänestämättä, sillä valinnan tekeminen olisi ollut liian haastava näissä vaaleissa.

Koska nämä aluevaalit olivat ensimmäiset lajiaan, oli tieto erittäin keskeisessä roolissa – äänestäjälle tuli tarkkaan ja monipuolisesti esittää mistä tässä uudessa aluehallinnossa on kyse, sekä mistä tällä hallinnon tasolla tullaan päättämään, jotta äänestäjän olisi ollut kognitiivisesti helppoa tai järkevää etsiä tietoa (Lau ja Redlawsk 2001). Tämä oli puolueille ainutlaatuinen tilaisuus uudelleenrakentaa omaa brändiään ja imagoaan, ja ehdokkaille erottua massasta. Medialle ja viranomaisille tämä tilanne tarjosi oivallisen tilaisuuden kansalaisten demokratiavalitukseen. Kaiken kaikkiaan näiden aluevaalien yhteydessä oli ainutlaatuinen mahdollisuus tuoda politiikka lähemmäs kansalaisia ja rakentaa aluehallintoa kansalaislähtöisesti avoimen ja selkeän dialogin kautta. Toisin kuitenkin vaikuttaa käyneen.

Jo Anthony Downs (1957) kuvaili tiedon tärkeyttä äänestämässä, ja kuinka tietoon liittyvät vastuut jakautuvat äänestäjien ja päättäjien välillä. Downsin taloudellisen demokratiateorian mukaan valtio toimii hyvin ja on demokraattinen silloin, kun hallinto, sitä valvovat elimet ja kansalaiset suorittavat omat vastuutehtävänsä omien ja kansallisten intressien kautta. Toisin sanoen, siinä missä äänestäjällä on vastuu olla tietoinen politiikan prosesseista ja ottaa selvää sekä edellisen hallinnon toimista ja päätöksistä että nykyisten ehdokkaiden lupauksista, poliitikoilla on vastuu tarjota tietoa äänestäjillensä avoimesti ja selkeästi. Tämä toki on idealisoitu rationaalinen tilanne. Uusissa vaaleissa äänestäjällä ei ole aiempaa tai verrattavaa tietoa – paitsi jo aiemmin tutuista poliittisista toimijoista ja heidän historiastaan – joten hallinnolla ja yhteiskunnalla on suuri merkitys äänestäjien mobilisoinnissa ja tiedonsaannin helpottamisessa. Suomen aluevaalien 2022 kohdalla voidaan sanoa, että äänestysprosenttiin nojautuen vaikuttaa siltä, ettei tieto kulkenut tarpeeksi tehokkaasti.

Etenkin Suomen kaltaisissa monipuoluejärjestelmissä, jossa ehdokkaita ja haettavaa tietoa on paljon, tulisi äänestäjän taakkaa helpottaa tarjoamalla suoraviivaista ja selkeää tietoa (Downs 1957). Uusien vaalien yhteydessä poliittisilla ja yhteiskunnallisilla toimijoilla on velvollisuus tarjota mahdollisimman kattavaa ja selkeää informaatiota äänestäjälle. Voidaan sanoa, että jonkin verran tällaista tietoa oli tarjolla, mutta äänestysinnostuksen kannalta vaikuttaisi siltä, ettei sitä ollut tarpeeksi. Toki aluevaalien viestinnässä oli monta haastetta, jotka johtuivat vaalien nopeasta aikataulusta, vielä tarkkaa kaavaa ja toteutusta etsivistä rakenteista sekä vallitsevasta koronatilanteesta.

Vaalikoneet ovat jo jonkin aikaan olleet suosiossa suomalaisten äänestäjien keskuudessa (Christensen ym. 2021; Isotalo 2021), ja sellaisia oli näissäkin vaaleissa tarjolla äänestyspäättökseen helpottamiseksi. Mutta koska vaalikoneiden kysymykset pohjautuvat vaalikampanjoihin sekä yleisiin mahdollisesti päätöksenteon kannalta olennaisiin asiakysymyksiin, ne eivät näissä vaaleissa välttämättä tarjonneet tarpeeksi helposti tavoitettavaa tietoa.

Äänestyspäättöksiä silti tehtiin, koska äänestäjiä oli liikkeellä. Tulokset viittaavat mahdollisesti kuitenkin siihen, että asiakysymykset eivät olleet tarpeeksi selvästi esillä ehdokkaiden, puolueiden tai median tiedotuksessa. Sen lisäksi, että osa äänestäjistä turvautui omaan puolueuskollisuuteensa, on nähtävillä myös toinen merkittävä tekijä äänestyspäättöksissä – ehdokkaan aiempi kokemus. Suomalainen äänestäjä on eduskuntavaalitutkimusten perusteella priorisoinut ehdokkaita, joilla on jonkinlaista kokemusta politiikasta ja jotka ovat luotettavia (von Schoultz ym. 2020). Tämä on havaittavissa myös aluevaaleissa. Äänestäjät tiesivät, että näissä vaaleissa pääteemoina olivat sosiaali-, terveys- ja pelastuspalvelut, joten heidän huomionsa kiinnittyi kokeneisiin poliitikkoihin tai sote-toimijoihin. Tämä selviää kun tarkastellaan muutamia tilastollisia seikkoja uusista aluevaltuutetuista.

Tilastokeskuksen mukaan 84 prosenttia valituista aluevaaliehdokkaista oli ehdolla myös 2021 kuntavaaleissa – eli nämä nimet olivat äänestäjillä todennäköisesti jo tiedossa edellisistä kampanjoista. Lisäksi valituista 77 prosenttia oli kunnanvaltuutettuja (Kuntaliitto 2022a) ja 30,1 prosenttia terveys- ja sosiaalialan ammattilaisia (Tilastokeskus 2022). Erittäin vahvana tekijänä esille siis nousee aiempi kokemus, sekä kansanedustajana että paikallisella tasolla toimimisesta. Koska sote-palvelut siirtyvät kunnalliselta tasolta alueisiin, on oletettavasti nähty, että kunnanvaltuutetuilla olisi jotain tietoa aiheesta, tai toisaalta oletetusti nämä henkilöt olivat tuttuja vastikään käydyistä kuntavaaleista ja näin äänestäjä pystyi tunnistamaan heidät.

Terveys- ja sosiaalialan ammattilaisten valitseminen poliittisen päätöksenteon valtuustoihin on korostunut, mikä saattaa viitata äänestäjien haluun saada alan asiantuntijoita päättämään alueensa sote-palveluista.

Vaikka emme vielä tiedä millaisina äänestäjät kokivat tiedon saavutettavuuden, aiempaan tutkimukseen pohjaten (Lau ja Redlawsk 2001; Downs 1957) voimme olettaa, että nämä eivät ainakaan olleet helpon tiedon vaalit. Ainoat helpommin saatavat tiedonpalaset löytyivät puoluesidoksista ja ehdokkaiden aiemmasta kokemuksesta. Näitä vaikutettiin käytettävän eniten, ainakin vaalitulosten perusteella. Koska äänestäjällä ei ollut paljon tietoa itse aluevaltuustoista tai niiden toiminnasta, on erittäin mielenkiintoista seurata, kuinka aluevaltuustot vastaavat äänestäjien odotuksia ja toiveita, sekä kuinka samanlaiset tai erilaiset seuraavat aluevaalit ovat.

ALUEVAALIEN TULOSTEN MERKITYS

Tammikuussa 2022 käytiin ensimmäiset aluevaalit, joiden perusteella valittiin sosiaali-, terveys- ja pelastuspalveluista päättävien valtuustojen jäsenet. Nämä olivat merkittävät vaalit monella tapaa. Ensinnäkin vanhemmissa demokraattisissa valtioissa luodaan harvoin uusia hallintoyksiköjä tai järjestetään uudenlaisia vaaleja. Tämä tilanne tarjosi poikkeuksellisen mahdollisuuden vaikuttaa ja muuttaa kansalaisten käsitystä politiikasta, sekä valistaa kansalaisia poliittisista prosesseista. Tätä tilaisuutta ei kuitenkaan käytetty tarpeeksi tehokkaasti hyväksi, sillä äänestysaktiivisuus jäi aluevaaleissa erittäin matalaksi. Tietoa vaaleista tai uudesta hallintoelimestä oli hyvin vähän. Puheenjohtajatenteissa puhuttiin valtiollisista asioista ja ehkä resurssien mahdollisesta allokoinnista. Television kampanjamainoksissa oli aluevaaleihin kuulumatonta materiaalia.

Tämä kaikki heijastuu vahvasti vaalituloksissa, joissa kolme suurinta ja itsellensä vahvinta kannattajakuntaa vuosikymmenien ajan rakentanutta puoluetta keräsi eniten kannatusta, omilla tutuilla maantieteellisillä alueillaan. Äänestäjistä aktiivisimpia olivat vanhemmat ikäpolvet, jotka ovat tottuneempia seuraamaan politiikkaa, ne, jotka näkevät äänestämisen todennäköisimmin kansallisvelvollisuutena, ja ne, joilla on suhteellisen vakiintunut puoluekanta. Omalla tavallaan aluevaalit olivat aikamatka vuosikymmeniä taaksepäin, jossa toistuivat vanhat tutut sävelet.

Mikäli oletuksemme on, että näissä vaaleissa toistui kansainvälisessä tutkimuksessa todettu trendi siitä, että ne, jotka äänestävät vaaleissa kuin vaaleissa, ovat puolueuskollisia, kiinnostuneempia politiikasta ja paremmin koulutettuja (Bhatti ym. 2019; Lahtinen 2019; Blais ja Daoust 2020), voimmeko todella olettaa, että jokaisen kansalaisen intressit ovat edustettuna päätöksenteon kaikilla tasoilla? Tämä on mielenkiintoinen ja tärkeä kysymys, johon varmasti pystymme vastaamaan paremmin, kun saamme valmiiksi tutkimuksia ja analyyskejä äänestäjien käyttäytymisestä ja valinnoista. Toki puhtaasti matemaattisesti katsottuna näissä aluevaaleissa ei toteutunut enemmistön tahto, sillä äänestysaktiivisuus jäi alle 50 prosentin. Aluevaltuustoissa istuvat siis vähemmistön valitsevat edustajat, jotka edustavat äänensä antaneiden intressejä.

Samalla ensimmäiset suomalaiset aluevaalit jäävät historiaan, sillä niissä oli myös jotain uutta ja ainutlaatuista. Sen lisäksi, että ne olivat uuden tason vaalit, niissä valittiin ensimmäistä kertaa enemmistö naisia, kokonaiset 53,3 prosenttia (Tilastokeskus 2022). Naisten osuus valituista ehdokkaista on viime aikoina ollut nousussa (Pikkala 2020), mutta se ei ole tähän mennessä

ylittänyt miesten osuutta. Näiden vaalien naisenemmistö valituista on itsessään merkittävä tapahtuma suomalaisessa vaalihistoriassa, vaikka tässä vaiheessa sen syytä tai seurauksia voi vain arvailla.

Monet ihmettelevät, kertovatko nämä tulokset jotain poliittisen osallistumisen ja valtasuhteiden muutoksesta. Mikäli otamme kaiken tähän asti tietämämme huomioon, ei ole aiheellista sanoa, että uudet politiikan tuulet puhaltavat, vaan että meillä käytiin erittäin ainutlaatuiset vaalit, joissa äänestivät vain äänestäjät, jotka oikeasti ovat kiinnostuneet politiikasta, jotka äänestävät joka tapauksessa tai jotka pystyivät niukoin tiedoin valitsemaan oman edustajansa vastaamaan uusista alueellisista kysymyksistä.

LÄHTEET

- Bhatti, Yosef, Dahlgard, Jens Olav, Hansen, Jonas Hedegaard ja Hansen, Kasper Møller. 2019. Core and Peripheral Voters: Predictors of Turnout Across Three Types of Elections. *Political Studies* 67:2, 348–366. <https://doi.org/10.1177/0032321718766246>
- Blais, André. 2000. *To vote or not to vote?: The merits and limits of rational choice theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Pre.
- Blais, André ja Daoust, Jean-François. 2020. *The motivation to vote: Explaining electoral participation*. Vancouver: UBC Press.
- Borg, Sami ja Kestilä-Kekkonen, Elina. 2017. Viisi väitettä osallistumisesta. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen ja Paul-Erik Korvela (toim.), *Poliittinen osallistuminen: vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 52–75.
- Borg, Sami. 2018. *Kuntavaalitutkimus 2017*. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissätiö.
- Borg, Sami, Kestilä-Kekkonen, Elina ja Wass, Hanna (toim.). 2020. *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 136–146.
- Bäck, Maria ja Kestilä-Kekkonen, Elina (toim.). 2019. *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuulut*. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Bäck, Maria ja Christensen, Henrik Serup. 2020. Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa? Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 439–460.
- Cancela, João ja Geys, Benny. 2016. Explaining voter turnout: A meta-analysis of national and subnational elections. *Electoral Studies* 42, 264–275.
- Christensen, Henrik Serup, Järvi, Theodora, Mattila, Mikko ja von Schoultz, Åsa. 2021. How voters choose one out of many: A conjoint analysis of the effects of endorsements on candidate choice. *Political Research Exchange* 3:1. <https://doi.org/10.1080/2474736X.2021.1892456>
- Downs, Anthony. 1957. An economic theory of political action in a democracy. *Journal of Political Economy* 65:2, 135–150.
- Grönlund, Kimmo ja Setälä, Maija. 2007. Political trust, satisfaction and voter turnout. *Comparative European Politics* 5:4, 400–422.
- Grönlund, Kimmo ja Wass, Hanna (toim.). 2016. *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-517-1>

- Henderson, Ailsa ja McEwen, Nicola. 2015. Regions as primary political communities: A multi-level comparative analysis of turnout in regional elections. *Publius: The Journal of Federalism*, 45:2, 189–215.
- Isotalo, Veikko, Järvi, Theodora, von Schoultz, Åsa ja Söderlund, Peter. 2019. *Suomalainen äänestäjä: 2003–2019*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Isotalo, Veikko, Mattila, Mikko ja von Schoultz, Åsa. 2020. Ideological mavericks or party herd? The effect of candidates' ideological positions on intra-party success. *Electoral Studies* 67. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102187>
- Isotalo, Veikko. 2021. Improving candidate-based voting advice application design: The case of Finland. *Informaatiotutkimus* 40:3, 85–109.
- Järvi, Theodora, Mattila, Mikko ja von Schoultz, Åsa. 2021. Finding the One: Ease of Candidate Choices in High Information Open-List PR Systems. *Scandinavian Political Studies* 44:4, 441–462. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12210>
- Kuntaliitto. 2022a. Valituista aluevaltuutetuista jopa 77 prosenttia istuvia kunnanvaltuutettuja. Tiedote. <https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2022/valituista-aluevaltuutetuista-jopa-77-prosenttia-istuvia-kunnanvaltuutettuja>. Viitattu 15.3.2022.
- Kuntaliitto. 2022b. 21 ERILAISTA ALUEVAALIA: Äänestysaktiivisuus ja valitut vuoden 2022 aluevaaleissa. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Aluevaalit_valitut_2022_Uutta_kunnista_express_2_2022.pdf. Viitattu 15.3.2022.
- Lahtinen, Hannu. 2019. *Socioeconomic differences in electoral participation: insights from the Finnish administrative registers*. Helsinki: University of Helsinki.
- Lau, Richard R. ja Redlawsk, David P. 2001. Advantages and disadvantages of cognitive heuristics in political decision making. *American Journal of Political Science* 45:4, 951–971.
- Mueller, Dennis C. 2003. *Public choice III*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pikkala, Sari. 2020. Naiset eduskuntavaaleissa ja sukupuolen merkitys äänestämässä. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 80–102
- Put, Gert-Jan, von Schoultz, Åsa ja Isotalo, Veikko. 2020. Fighting over friends and neighbors: The effect of inter-candidate geographic distance on intra-party competition. *Political Geography* 81. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2020.102219>
- Rapeli, Lauri ja Leino, Mikko. 2013. Kansalaisten poliittinen osallistuminen ja tietämys Suomessa. *Aikuiskasvatus* 33:1, 4–15.
- Rapeli, Lauri ja Koskimaa, Vesa. 2020. Asenteet: kansalaisten kiinnittyminen politiikkaan. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 136–146.
- Reif, Karlheinz ja Schmitt, Hermann. 1980. Nine Second-order National Elections – a Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research* 8, 3–44. doi:10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x
- Schaffner, Brian F. ja Streb, Matthew J. 2002. The partisan heuristic in low-information elections. *Public Opinion Quarterly* 66:4, 559–581.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimien uudistus. Lainsäädäntö. <https://soteuudistus.fi/lainsaadanto> Viitattu 14.2.2022
- Strandberg, Kim ja Borg, Sami. 2020. Internet ja sosiaalinen media osana vaalikampanjaa. Teoksessa

- Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 103–122
- Suuronen, Aleksi, Grönlund, Kimmo ja Siren, Rasmus. 2020. Puolueiden äänestäjät. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 260–286
- Tilastokeskus. 2022. Tilasto: Aluevaalit. http://www.stat.fi/til/alvaa/2022/04/alvaa_2022_04_2022-02-16_tie_001_fi.html. Viitattu 16.3.2022.
- Tilastokeskus. Tilastot: Eduskuntavaalit; Europarlamenttivaalit; Kuntavaalit; Presidenttivaalit <https://www.stat.fi/til/vaa.html>. Viitattu 15.3.2022.
- von Schoultz, Åsa, Järvi, Theodora ja Mattila, Mikko. 2020. Edustuksellisuuden henkilökohtainen ulottuvuus–puoluejohtajat ja ehdokkaat. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 169–195
- Wass, Hanna ja Wilhelmsson, Niklas. 2009. Äänestysaktiivisuus Suomessa: raportti vaaliosallistumisen tutkimisesta, äänestysaktiivisuuden trendeistä ja osallistumistutkimuksen kehitystarpeista. Teoksessa Tomi Kankainen, Heli Pessala, Martti Siisiäinen, Leo Stranius, Hanna Wass ja Niklas Wilhelmsson (toim.), *Suomalaiset osallistujina: Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen*. Helsinki: Oikeusministeriö, 20–89.

KIRJOITTAJATIEDOT

THEODORA HELIMÄKI

YTM, väitöskirjatutkija

Yleinen valtio-oppi

Helsingin yliopisto

theodora.helimaki@helsinki.fi